

Boris Lazić

SVET STRIPA MARKA STOJANOVIĆA

Dug put je pređen od kolumni novosadskih *Strip vesti* do serijala objavljivanih u Francuskoj, SAD, Kini. Stojanović je, dosta rano, imao u vidu stvari kojima želi da se bavi, a to su stripovi glavnog toka, serijali: odmah je pokazao izraženu samosvest i jasan cilj. Voleo sam njegove kolumne jer mi je otkrivao ne samo vlastitu stripovnu radionicu, nego i zato što se preko njega otkrivao i sam žanr, sama tradicija našeg žanra, u celini. Kao nekadašnji polaznik sada čuvene Leskovačke škole stripa, kao crtač, scenarista, ali i urednik, on je poznao taj svet iznutra, znao je šta želi, čemu stremi i, što je najvažnije, *kako to da postigne*. Znao je šta se čita, šta se traži, isto koliko šta se i kako crta. „Južnjačka uteha“ je prosto kipela od informacija i projekata, ali isto tako u njoj se mogao već tad prepoznati osobeni pečat Markovog rukopisa. Tu se stvarao ne samo najnoviji srpski i balkanski strip, nego se osmišljavao i čitav jedan stripovni svet, čitav jedan mitos, koji je već tad nosio trag Markovog senzibiliteta.

U to vreme je glavna stvar bila – anderground, alternativa. Ono što po svojoj prirodi treba da bude izraz pojedinca, stvar manjine – nuđena je i pakovana u vidu glavnog toka, mondenog događaja. U književnosti smo dobili *U potpalublju* Vladimira Arsenijevića, u stripu *Zografa*, „Popošak i cveće“. Trebalo je tada, u ekonomskim, izdavačkim uslovima devedesetih i postoktobarske Srbije, zagovarati ne rad na stripu, nego na strip-serijalu. Upravo suprotno od onog što se smatralo pod tim, Marko Stojanović i njegovi istomišljenici – a to je ogroman broj crtača koji već petnaestak godina saraduju na *Vekovnicima* – plivali su protiv struje, išli protiv matice, bili su anderground.

O radovima Marka Stojanovića pisao sam u više navrata za poslednjih petnaestak godina (*Maks Debris*, *Luka Vranić*, *Vekovnici*). Iz današnje perspektive – kompletan autor. Scenarista, crtač, antologičar, prevodilac, intervjuista. Kao scenarista (delom i crtač) tvorac danas prepoznatljivog rukopisa i upečatljivog serijala kojim je obeležio srpski strip na početku veka (*Maks Debris*, *Crne duše*, *Postelja od gloga*, *Rekvijem*, *Pasiji životi*, *Prah*, *Pepeo*, *Bajka i druge istine*, *Mrtva straža* na srpskom; *Le Dico des Hommes*, *Le Dico des Femmes*, *Les 69 secrets à savoir sur les Femmes*, *Les 69 secrets à savoir sur les Hommes*, *Tout obtenir de Lui*, *Tout obtenir d'Elle*, a posebno serijali u izgradnji *La croix sanglante 1, 2*, na francuskom; *Cross to bear* na engleskom, te proboj na kinesko tržište sa *Mazom*...). Kao antologičar, dao je presek radova Leskovačke škole stripa (*Leskovački strip, 1950–2010*), odao priznanje vlastitim učiteljima, agilnim majstorima devete umetnosti (Kokan, Mivel, Kulić), stvorio niz odličnih portreta ključnih igrača na polju domaćeg stripa, od najstarijih do najmlađih, osvetlio principe rada same škole stripa i festivala koji je prati. Antologija je podjednako umeće odabiranja koliko i vrednovanja i tu stvar je Marko Stojanović temeljno izveo. Kao prevodilac, istakao se radovima na *Helboju* u izdanju „Sistem komiksa“ (a uz to je prevodio i *Hardboiled*, *Raptors*, *Sky Doll*...).

Marko Stojanović već dugi niz godina radi kao pedagog u Leskovačkoj školi stripa. Ta škola je dala više vrednih delatnika na polju devete umetnosti. Iz te matrice se izrodilo više vrednih radova, od kojih je, svakako i središnji, serijal *Vekovnici*. I sam njen nekadašnji đak, Stojanović je nasledio odgovornost za rukovođenje nad institucijom koja je, osim što pruža formalno obrazovanje na polju stripa, takođe i pokrovitelj Balkanske smotre mladih stvarao- ca stripa (koja se odvija već skoro dve decenije, što je svrstava u red jednog od najdužih i najžilavijih festivala stripa na prostoru nekadašnje Jugoslavije). Radovi Leskovačke škole stripa redovno se objavljuju u periodici, poput časopisa *Strip presing*, *Gradina*, *Think Tank* (koji je, između ostalog, u više navrata objavljivao i posebna izdanja posvećena stripu). Pečat škole je prepoznatljiv i u serijalima kojima rukovodi sam Marko Stojanović: *Postelja od gloga*, *Vekovnici* i njihov spin-off *Beskrvni*. S druge strane, ta celokupna priča krunisana je i radom pojedinih crtača, kolorista i scenariste Stojanovića na polju francuskog stripa. Tako su Milisav Banković, Denis Dupanović, Marko Nikolić i Ivan Stojanović Fiki, svaki na svom polju i kod raznih krupnih izdavača, bili u prilici da francuskoj publici pokažu domete srpske škole stripa i nastave putem koji su otvorili, pre nekoliko dekada, Bilal i Janjetov, a za njima grunuli De Lazar, Gera, Smuđa, Gajić, Kovačević, Brada, Peka, Laci, Maza, Nenadov i drugi.

Stojanovićev rad podrazumeva i krupan urednički posao. Sama priroda uredničkog i pedagoškog posla je takva da iziskuje određeni afinitet za timski rad i uopšte umeće rukovođenja ljudima. Stojanović je tu ispoljio osnovni dar koji je za to neophodan: trpeljivost i interesovanje za drugog. Smatram da tu leži tajna uspeha *Vekovnika*. Strpljiv je sa mladima, a uporan u nastojanjima da velikim majstorima pruži što više prostora u svetu stripa. Iza sjajnog Mazinog proboja na francusko- -belgijsko tržište stoji i Stojanovićevo upornost, njegovo dugogodišnje valorizovanje vrhunskog talenta majstora iz Laktaša. Marko Nikolić, recimo, pre svega tome duguje blistavi rad na *Vekovnicima 5*, kao i nedavni, takođe uspešni, proboj na francusko tržište. To su samo poslednji u nizu tih primera uspešne i plodotvorne saradnje. Stojanović je u stanju da uoči nečije prirodne sklonosti i da usmeri njegov dalji razvoj u tom smeru. U radu s mladima, uspeva da studentu otkrije ono što, u zametku, ovaj nosi u sebi, da toga student i sam postane svestan, da se razvoju toga posveti do kraja i bez ostatka. Ta pedagoška crta je vidljiva čak i u načinu saradnje s oprobanim crtačima, scenaristima, kritičarima, urednicima. On je, kako bi to tačno rekli Francuzi, *à l'écoute de l'utré*. I to je tajna njegovog uspeha.

Kao scenarista stvara strip za decu, kao i za odrasle i adolescente. Podjednako uspešan u novinskom kaišu, na tabli kao i u albumu, u gegu ili pustolovnom stripu. Izdvaja se po vrsno cizeliranim kratkim storijskim delovima koje, po pravilu, ugrađuje u širu celinu albuma ili serijala (svaku od njih stvara drugi crtač). *Vekovnici* predstavljaju prevashodno pustolovni strip s elementima trilera, horora, fantastike, ali i čisto humorističkih sekvenci, u duhu groteske. Ironijski diskurzivni podtekst je reka ponornica tih priča. Rekoh povodom *Maksa Debrisa* da je Marku tad pošlo za rukom da se „nadoveže na tuđi rad, a da pri tom čitalac bitnije ne oseti rascep između dvaju različitih glasova“. To je tek prva vrlina ovog stripa u kome se izvanredno prepliću i dopunjavaju dva-tri senzibiliteta (reč je o izrazito dinamičnoj i dugoj epizodi, o stripu dugog daha punog satiričkog naboja i naglih preokreta). Radev i Stojanović su, u duhu groteske, stvorili i jednu kratku, upečatljivu epizodu *Postelje od gloga*, svu u

tamnim masama, koja grafički potpuno odudara od opšteg grafizma stripa (tim vrednija, jer će kasnija nulta epizoda *Vekovnika*, recimo, biti na tragu upravo takvih likovnih rešenja) i prava je šteta što ova dva autora, sasvim komplementarna i slivena, češće ne rade zajedno.

Postelja od gloga može da se posmatra, rekoh, i kao grafički i narativni laboratorij gde se hvatao zalet za stvaranje *Vekovnika* i *Beskrvnih*, Markovog *Masterwork*-a. Sveukupno, reč je o petnaestak dugih, iscrpnih, bogatih albuma. Nema iole značajnijeg crtača koji nije učestvovao na serijalu, da li u svojstvu crtača, ilustratora ili koloriste. Isto tako, serijal je dobro pokriven na polju kritičke recepcije i ima ga u redovnoj ponudi u knjižarskim lancima i striparnicama. Marko Stojanović je izrazito vešt u portretisanju junaka i vođenju dijaloga kroz koje se najčešće otkriva njihova narav i motivacija (na dijaloškom se polju najbolje oseća njegova lakoća stvaranja i lagodno kretanje kroz hipertekst klasičnog dramskog nasleđa). Gradeći svoj imaginarni svet od likova nasleđenih podjednako iz domaćeg i svetuskog folkloru kao i od izmišljenih junaka; od modernističkog prevrednovanja fantastike, shodno potrebi svog serijala, odnosno svoje Velike bajke, Stojanović nam nudi savremeno čitanje tradicije, nesvakidašnja likovna rešenja i rakurse. *Vekovnici* kipe od koncepata, ideja, perspektiva koje oneobičavaju koliko i osvežavaju pristup fenomenu bajki i zagonetnog/začudnog. Ovde se Kralj Marko iz folklorne matrice s lakoćom sliva u matricu savremene pop kulture, podjednako drzak, jedak, privlačan i drag. Današnja generacija crtača koja, po pravilu, radi isključivo za inostranu scenu (nova, „tranzicijska“, datost u istoriji srpskog i jugoslovenskog stripa), u *Vekovnicima* je prepoznala nešto svoje, a univerzalno. Nešto što nije tek tezgarenje sa strane, nešto u čemu nisu tek strani plaćenici nego *kokreatori*. Ovo je njihova priča i njihov svet. U Stojanoviću je jedna generacija crtača i čitalaca stripa pronašla svog pripovedača, svoj zajednički imenitelj. *Vekovnici* su izvanredan početak našeg stripa u novom veku, dostojan pandan srodnim tematikama unutar svetskog stripa. Potvrđuju kolika je šteta što u Srbiji ne postoje strip-časopisi za decu i adolescente.

Posebna vrednost *Vekovnika* i spinofa leži u njihovom grafičkom svetu. Treba ići nekoliko decenija unazad da bi se, u okviru srpskog stripa, prepoznale konture naše stvarnosti (treba ići sve do sedamdesetih, osamdesetih). U *Vekovnicima* je, često, reč o ovome i ovde: urbani dekorum, ali i pejzaži, dosta toga leži na preslikavanju gradskih atmosfera srpske sredine (prepoznatljivi su arhitektonski elementi Novoga Sada, Beograda, Niša), kao što se reference mitskog podteksta nalaze u srpskom književnom nasleđu ili ikonografiji. U njima se ukrštaju mitološka bića i gradski svet ili polusvet, standardni jezik i sociolekti, kroz koje prolazi jedan kralj Marko dosta oguglao na sve te promene načina života, ukusa i stremljenja čovečanstva kakvog ga posmatra od poznog srednjeg veka do danas. Jer Marko je isti kakvog nam ga daje pesma, s tim što autori *Vekovnika* nastavljaju priču o njemu tačno tamo gde su stali stari aedi i pripovedači, odškrinuvši nam vrata na susrete Kraljevića Marka sa bićima iz drugih književnih, filmskih i stripovnih baština (iz visoke ili pop kulture podjednako).

Marko, dakle, ulazi u svet *Vekovnika* sa psihologijom čoveka koju je oblikovao ep. To je čovek koji je obeležen ratovima i gubicima. Već je za svog istorijskog veka svedok modernosti, koja se pojavljuje u obliku razornih vatrenih oružja. Kreće se kroz svet koji se odlikuje preplitanjem fantastičnog i stvarnosnog. Fantastični, legendarni svet je u neprestanom dodiru sa svetom ljudskim, a kraljević i sam, jednim delom (svojom prirodom besmrtno).

nika), pripada svetu legendarnom. Elementi srpskog epa i folklor (fantastična bića i pre-
deli) se u *Vekovnicima* sretno spajaju s istorodnim elementima preuzetim iz tuđih folklor
ili literatura (naglasak je dat na fentesiju i hororu, ali strip pruža priliku i za odlične intertek-
stualne odlomke vezane za evropsku visoku kulturu). Na grafičkom polju, neobičnost seri-
jala počiva i na kombinaciji realističkog, polurealističkog kao i grotesknog stila, često i
unutar jedne iste pustolovine. Groteska odlično odgovora, još od junačkih stihova, liku i
delu glavnog junaka (a kako njemu, tako i njegovom ortaku, Čenu, izmišljenom stripovnom
junaku). Jer Kraljević Marko nije jedini nosilac sage. Istina, njegov humor, sardoničnost,
grubost daju zamaha naraciji. Ali, uz neprestane verbalne čarke sa Kinezom Čenom, to su
dva ljudska miljea, dva mentalna sklopa udružena u istu potragu. Za smislom, koliko i pu-
stolovinom.